

БЕЛАРУСЬ

ФАРМАВАННЕ ЎНІВЕРСАЛЬНЫХ КАМПЕТЭНЦЫЙ ДЗЯЦЕЙ І МОЛАДЗІ

2024

Кожная краіна распрацоўвае ўласную нацыянальную мадэль кампетэнцый, якая апісвае мэты і вынікі адукацыі. Змест кампетэнтнаснай мадэлі вызначаецца нацыянальнымі прыярытэтамі краіны, сацыяльным, культурным і эканамічным кантэкстам і адукацыйнымі традыцыямі.

Прапануем агляд праекта айчыннай “Канцэпцыі фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі” (ад рэд: далей – канцэпцыя), якая была распрацавана ў рамках праекта Нацыянальнага інстытута адукацыі, Рэспубліканскага інстытута прафесійнай адукацыі сумесна з Дзіцячым фондам ААН (ЮНІСЕФ) па распрацоўцы асноў навукова-метадычнага забеспячэння фармавання ўніверсальных кампетэнцый/навыкаў XXI стагоддзя дзяцей і моладзі, уключаючы сацыяльна-эмацыйныя навыкі.

Праект “Канцэпцыя фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі” [апублікаваны](#) для абмеркавання на нацыянальным адукацыйным партале (красавік 2023). Праект канцэпцыі даступны па спасылцы: <https://adu.by/images/2023/05/kontseptsiya-proekt.pdf>

Змест канцэпцыі

1. Асноўныя тэрміны і паняцці, якія выкарыстоўваюцца ў канцэпцыі
2. Вядучыя тэндэнцыі развіцця сучаснай адукацыі ў свеце
3. Фармаванне ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі ў сістэме адукацыі Рэспублікі Беларусь
4. Мэта, задачы, падыходы і прынцыпы фарміравання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і студэнтаў, моладзі
5. Умовы і механізмы фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі
6. Асаблівасці фарміравання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі на розных узроўнях адукацыі.
7. Мэтавыя паказчыкі і чаканыя вынікі рэалізацыя канцэпцыі

Распрацаваная канцэпцыя вызначае стратэгічныя напрамкі, механізмы і ўмовы фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі, асаблівасці гэтага працэсу на розных узроўнях адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь. Універсальныя кампетэнцыі вызначаюцца як *ключавыя кампетэнцыі, звязаныя з агульнымі ведамі, уменнямі, каштоўнасна-сэнсавымі ўстаноўкамі і характарыстыкамі асобы, якія дазваляюць чалавеку творча рэалізаваць сябе, сацыяльна ўзаемадзейнічаць і адаптавацца да зменлівых умоў, эфектыўна рашаць задачы незалежна ад вобласці і спецыфікі.*

Аналіз існуючых нацыянальных і міжнародных рамак універсальных кампетэнцый паказвае, што ў розных умовах – навікі XXI стагоддзя, універсальныя кампетэнтнасці, універсальныя кампетэнцыі, новыя пісьменнасці, *ключавыя кампетэнцыі* – ёсць адна і тая ж рэальнасць, звязаная са здольнасцю чалавека эфектыўна дзейнічаць, у тым ліку ў новых нестандартных сітуацыях. Улічваючы існуючую ў Беларусі традыцыю, [дзеіны Кодэкс аб адукацыі Рэспублікі Беларусь \(2011\)](#), а таксама ў мэтах аблягчэння агульнага разумення нацыянальных рамак, у якасці асноўнага тэрміна для іх апісання ў канцэпцыі быў абраны тэрмін "універсальныя кампетэнцыі".

У [дзеіных адукацыйных стандартах \(2018\)](#) і навучальных праграмах агульнай сярэдняй адукацыі вынікі фармулююцца з пункту гледжання асобасных, метапрадметных і прадметных кампетэнцый. У канцэпцыі ўдакладняецца, што ўніверсальныя кампетэнцыі ўключаюць у сябе змест і значэнне асобасных і метапрадметных кампетэнцый, функцыянальнай пісьменнасці.

Нацыянальная рамка ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі

У прапанаванай канцэпцыі ўтрымліваецца пералік універсальных кампетэнцый, які быў складзены зыходзячы з асноўных сфер іх праявы: чалавек, грамадства, прырода, культура (духоўная і матэрыяльная). У гэты спіс уваходзяць наступныя кампетэнцыі: устойлівае персанальнае развіццё, мысленне, эмацыйная рэгуляцыя, камунікацыя, кааперацыя, грамадзянскасць. Склад універсальных кампетэнцый і іх суадносіны прадстаўлены на малюнку 1.

Мал. 1. Склад універсальных кампетэнцый і іх суадносіны паміж сабой

Таб. 1. Структура ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі

Кампетэнцыя	Змястоўныя аспекты кампетэнцыі	Асноўныя прыкметы праявы кампетэнцый
Устойлівае персанальнае развіццё	здароўе і бяспека жыццядзейнасці	<ul style="list-style-type: none"> • Здаровы лад жыцця; • устаноўка на ўдасканаленне фізічнага, псіхалагічнага і духоўнага здароўя; • праява экалагічнасці ў адносінах да сябе і навакольнага асяроддзя; • веданне аб небяспеках сучаснага свету і здольнасць дзейнічаць адэкватна сітуацыі.
	жыццёвае мэтавызначэнне	<ul style="list-style-type: none"> • Аналіз каштоўнасцяў і сэнсаў свайго жыцця; • свядомы і адказны выбар жыццёвых мэт і спосабаў іх дасягнення (у тым ліку прафесійны выбар і пабудова кар'еры); • кароткатэрміновае і доўгатэрміновае планаванне.
	самаразвіццё і самарэалізацыя	<ul style="list-style-type: none"> • Пабудова Я-канцэпцыі з устаноўкай на ўзбагачэнне духоўных каштоўнасцей, адукацыю і самаадукацыю на працягу жыцця, творчае ўвасабленне сваіх задум ва ўсіх сферах самарэалізацыі; • распрацоўка праграм самаразвіцця і іх карэкціроўка з улікам новых абставін; • валоданне ўніверсальнымі навучальнымі дзеяннямі, здольнасць самастойна вучыцца; • праява валявых якасцяў пры дасягненні мэт самаразвіцця, пераадоленні цяжкасцяў і няўдач.

Мысленне	сістэмнае мысленне	<ul style="list-style-type: none"> ● Пабудова ментальных мадэляў для вырашэння складаных задач, у тым ліку звязаных з вучэбнай дзейнасцю; ● уменне выяўляць заканамернасці, усталёўваць прычынна-следчыя сувязі і інш.; ● бачанне і аналіз базавых сістэмных уласцівасцяў з'яў і працэсаў – існавання, арганізацыі, функцыянавання, развіцця, кіравання; ● устанаўленне сістэмных сувязей у з'явах і і працэсах – генетычных, структурных, прасторавых, часовых і і інш.; комплексны разгляд праблем з розных пазіцый – асобасных, лакальных, рэгіянальных, глабальных; нацыянальных і міжкультурных.
Мысленне Эмацыйная рэгуляцыя	крытычнае мысленне	<ul style="list-style-type: none"> ● Валоданне метакагнітыўнымі стратэгіямі ацэнкі падзей і з'яў у крыніцах інфармацыі і асноўных сферах жыццядзейнасці; ● прыняцце аптымальных рашэнняў у канкрэтнай сітуацыі, у тым ліку ва ўмовах лішку/недахопу складанай супярэчлівай інфармацыі; ● аргументацыя сваёй пазіцыі на доказнай аснове; ● здольнасць ставіць пад сумнеў інфармацыю і ўласнае меркаванне; ● дзейнасць і зносіны на рэфлексіўнай аснове.
	крэатыўнае мысленне	<ul style="list-style-type: none"> ● Устаноўка на творчы падыход да рашэння задач у розных сферах жыццядзейнасці; ● здольнасць дзейнічаць ва ўмовах нявызначанасці і недахопу дадзеных; ● генераванне і развіццё ідэй з ацэнкай іх навізны, арыгінальнасці; ● валоданне шырокім рэпертуарам творчых стратэгіі стварэння новага прадукта; ● пастаноўка і вырашэнне праблем з выкарыстаннем дызайн-мыслення і праектнага мыслення; ● валоданне навыкамі міждысцыплінарнай творчасці і пераносу

		творчых ідэй з розных абласцей.
	распазнаванне эмоцый	<ul style="list-style-type: none"> • Усведамленне ўнікальнасці эмацыйнага стану кожнага чалавека; • дыферэнцыяцыя эмоцый; • разуменне прычын узнікнення эмоцый; • ідэнтыфікацыя сваіх эмоцый і эмоцый іншых людзей.
Эмацыйная рэгуляцыя Камунікацыя	кіраванне эмоцыямі	<ul style="list-style-type: none"> • Давер да сябе, вера у сваю сілу і магчымасці; • аптымістычны погляд на свет і сваё жыццё; • устаноўка на выбар складаных задач і дасягненне высокіх вынікаў; • праява стрэсаўстойлівасці, уменняў пераадольваць засмучэнне ў сітуацыях няўдач, трывожнасць/раздражняльнасць; • уменне супакойваць сябе і іншых.

	эмпатыя	<ul style="list-style-type: none"> • Разуменне пачуццяў, патрэбаў і намераў іншых; • праява зваротнай эмацыйнай рэакцыі на пачуцці іншых; • павага іншых; • суперажыванне і садзейнічанне іншым.
	вусная і пісьмовая камунікацыя	<ul style="list-style-type: none"> • Вербальная і невербальная камунікацыя; • валоданне навыкамі вуснай і пісьмовай камунікацыі ў розных жыццёвых сітуацыях; • валоданне навыкамі камунікацыі на розных мовах.
Камунікацыя Кааперацыя	выкарыстанне інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій	<ul style="list-style-type: none"> • Валоданне шырокім спектрам інфармацыйных тэхналогій для арганізацыі эфектыўнай камунікацыі; • адбор аптымальных прыёмаў (спосабаў, тэхнік) камунікацыі ў лічбавым асяроддзі; • выкананне правілаў медыябяспекі і этычных норм зносін у інфармацыйнай прасторы.
	валоданне стылямі і тэхнікамі канструктыўнай камунікацыі	<ul style="list-style-type: none"> • Адбор і выкарыстанне розных тэхнік камунікацыі з улікам сітуацыі для дасягнення кансэнсусу або кампрамісу; • разуменне і павага карціны свету, пунктаў гледжання іншых людзей для адраснага выбудоўвання камунікацыі; • вядзенне канструктыўнага дыялогу, у тым ліку з прадстаўнікамі розных культур.

	стварэнне каманды і лідарства	<ul style="list-style-type: none"> • Праява лідарскіх якасцяў, здольнасці весці за сабой, аказваць уплыў; • валоданне навыкамі камандаўтварэння з улікам сацыяльных задач, інтарэсаў і магчымасцей групы; • размеркаванне роляў і абавязкаў у групе з арыентацыяй на індывідуальны ўнёсак кожнага ў агульную справу; • выкарыстанне навыкаў тайм-мэнэджменту (мэтавызначэння, планавання, кантролю); • арганізацыя эфектыўнай зваротнай сувязі для рэгуляцыі сумеснай дзейнасці, дасягнення агульных мэт і развіцця групы; • прыняцце збалансаваных рашэнняў з улікам затрат, інтарэсаў бакоў і агульнай карысці.
Кааперацыя Грамадзянскасць	супрацоўніцтва для рашэння сумесных задач	<ul style="list-style-type: none"> • Выкананне правілаў сумеснай дзейнасці; • узгадненне ідэй і дзеянняў для дасягнення лепшых вынікаў з аптымальнымі затратамі сіл і энергіі; • праява персанальнай адказнасці за вынікі сумеснай дзейнасці; • дапамога ўдзельнікам групы, якія маюць патрэбу ў ёй; • фармуляванне запыту на дапамогу ўдзельнікаў групы ў пэўных абставінах.

	<p>стварэнне і падтрыманне спрыяльнай сацыяльна-псіхалагічнай атмасферы</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Умелае выкарыстанне фактараў, якія ўплываюць на спрыяльны сацыяльна-псіхалагічны клімат у групе; • прытрымліванне правілаў этыкі, устанаўленне і падтрыманне пазітыўных адносін у групе; • аналіз сітуацыі ўзаемадзеяння ў групе, прадбачанне/папярэджанне ўзнікнення канфлікту; • канструктыўнае вырашэнне канфліктных сітуацый як умовы развіцця групы.
	<p>гуманістычныя каштоўнасці</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Прыняцце ўнікальнасці і каштоўнасці жыцця; • дыферэнцыяцыя добра і зла; • талерантнасць; • прытрымліванне маральных каштоўнасцяў пры рашэнні жыццёвых задач.
<p>Грамадзянскасць</p>	<p>нацыянальная ідэнтычнасць</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Праява каштоўнага стаўлення да гісторыі, культуры, традыцый і звычаяў сваёй сям'і, роду, народа; • здольнасць захоўваць і прымнажаць культурную спадчыну свайго народа; • рэалізацыя традыцыйных мадэляў паводзін у жыцці.

	патрыятызм	<ul style="list-style-type: none"> ● Праява эмацыйна-каштоўнаснага стаўлення да роднага краю, краіны, гонару за іх росквіт; ● каштоўнаснае стаўленне да дзяржаўных сімвалаў; ● гатоўнасць прадстаўляць інтарэсы краіны на нацыянальным і міжнародным узроўні.
	сацыяльна карысная актыўнасць і адказнасць	<ul style="list-style-type: none"> ● Свядомае прыняцце норм, патрабаванняў грамадства і дзяржавы як асобна значных; ● выкананне норм і патрабаванняў грамадства без знешняга кантролю; ● выкананне правоў і абавязкаў грамадзяніна; ● падтрыманне балансу паміж асабістымі, грамадскімі і дзяржаўнымі інтарэсамі; ● актыўны ўдзел у жыцці краіны (моладзевых грамадскіх аб'яднаннях і валанцёрскіх арганізацыях і інш.)

У канцэпцыі адзначаецца, што прыведзены пералік універсальных кампетэнцый з апісаннем іх змястоўных аспектаў і асноўных асаблівасцяў не з'яўляецца закрытым, ён адпавядае іншым рамкам універсальных кампетэнцый і ўменняў, тыпам функцыянальных матэматычных, прыродазнаўчых, лічбавых, юрыдычных, фінансавых, экалагічных, мастацкіх і эстэтычных і інш), прадугледжвае магчымасць дапаўнення, пашырэння і ўдакладнення ў залежнасці ад існуючай сацыякультурнай сітуацыі і рашэння канкрэтных задач.

Нацыянальная рамка ўніверсальных кампетэнцый з'яўляецца арыенцірам для развіцця адукацыйных мэт-вынікаў на ўсіх ступенях і ўзроўнях сістэмы адукацыі, таксама праецыруецца на мэты-вынікі дадатковай адукацыі дзяцей і моладзі, дадатковай адукацыі педагогаў (мал. 2).

Вядучыя тэндэнцыі развіцця сучаснай адукацыі ў свеце

Канцэпцыя ўтрымлівае кароткі агляд асноўных тэндэнцый развіцця школьнай адукацыі ў свеце, які заснаваны на аналізе актуальных міжнародных рамачных адукацыйных дакументаў ([ЮНЕСКА: перасэнсоўваем нашу будучыню разам. Новы сацыяльны кантракт на адукацыю](#), [Будучыня адукацыі і навыкаў 2030. Компас навучання АЭСР да 2030 года](#) і інш.). (Ад рэдактара: кароткі агляд гэтых рамачных адукацыйных дакументаў можна прачытаць [тут](#).)

Мал. 2. Рамачныя адукацыйныя дакументы ЮНЕСКА, АЭСР, ЕС.

У канцэпцыі адзначаецца, што ў сучасным свеце адбываецца парадыгмальны зрух у прагрэсіўных сістэмах адукацыі. Ён заключаецца ў адмове ад ідэі «дасягнення высокага акадэмічнага выніку любой цаной», ад штучных механізмаў стымулявання вучэбнай дзейнасці і павелічэння вучэбнай нагрузкі і ў пераходзе да экалагічнай, здароўеберагальнай мадэлі адукацыі. У гэтай мадэлі ацэнка якасці адукацыі не зводзіцца да фармальных колькасных паказчыкаў паспяховасці навучэнцаў (вынікаў іх атэстацыі), а ўлічвае мноства іншых параметраў:

- высокія паказчыкі ментальнага, псіхалагічнага і фізічнага здароўя навучэнца, яго эмацыйнага камфорту і ўсведамлення сябе часткай школы ці ўстановы адукацыі (wholeness). Гэтыя паказчыкі з'яўляюцца прыярытэтнымі ў ацэнцы якасці адукацыі;
- высокая матывацыя выхаванцаў да навучання (motivation);
- сфармаванасць трансфармацыйных / трансверсіўных / ключавых / універсальных кампетэнцый як галоўнага выніку адукацыі (transformative / transversal / transferable / key competences). У розных навуковых школах і культурна-гістарычных традыцыях пералічаныя кампетэнцыі маюць розныя назвы, але падобныя дэфініцыі, і іх агульны семантычны кантэкст характарызуе іх як уменні вышэйшага парадку, якія дапамагаюць даваць адэкватную ацэнку рэальнасці і браць на сябе адказнасць — ствараць новую каштоўнасць ці творчы прадукт, дзейнічаць у сітуацыі нявызначанасці, вырашаць праблемы, дзе патрабуецца ўлік мноства кантэкстаў сітуацыі і інш. Вышэйназваныя кампетэнцыі вызначаюць вядучы вектар развіцця адукацыі ў сучасным свеце на бліжэйшыя

20 гадоў, паколькі менавіта яны вызначаюць сутнасныя прыметы чалавечага розуму і духоўнасці, якія не зможа перастварыць штучны інтэлект;

- гнуткія траекторыі атрымання адукацыі (flexible educational pathways). Яны абумоўліваюць лёгкасць пераходу з аднаго тыпу ўстановаў адукацыі ў іншы, пераемнасць і сумяшчальнасць узроўняў адукацыі, камбінаторныя мадэлі сярэдняй спецыяльнай і сярэдняй агульнай адукацыі, наяўнасць сістэмы кар'ернага коўчынга і т. п.;
- нізкая залежнасць акадэмічных вынікаў ад сацыяльна-эканамічнага статусу дзіцяці (equity). Яна азначае адсутнасць вялікай разбежкі ў выніках навучання паміж дзецьмі з высокім і дзецьмі з нізкім сацыяльна-эканамічным статусам. Лічыцца, што сістэма адукацыі здольная выраўноўваць дзяцей з малазабяспечаных і няшчасных сем'яў і выводзіць іх на ўзровень падрыхтоўкі, супастаўны з узроўнем дзяцей, якія атрымалі "ранні старт".

Паводле канцэпцыі сусветных тэндэнцый развіцця адукацыі, абумоўленыя пераходам да новай адукацыйнай экалогіі, заключаюцца ў наступным:

На ўзроўні зместу адукацыі:

- 1) акцэнт на фармаванне пераўтваральных апераджальных кампетэнцый, устаноўкі на самаразвіццё, сэнсажыццёвае і каштоўнаснае самавызначэнне;
- 2) папярэджанне вучэбнай інфляцыі (міжпрадметнасць і кантроль вучэбнай нагрузкі, скарачэнне інфармацыйнай празмернасці ў праграмах, рацыяналізацыя аб'ёму дамашніх заданняў і інш.);
- 3) гнуткасць навучальных праграм, наяўнасць у іх электыўных і варыятыўных кампанентаў, якія забяспечваюць персаналізацыю навучання (адпаведнасць індывідуальным асаблівасцям, патрэбам і інтарэсам кожнага навучэнца і прадастаўленне яму магчымасці вучыцца ў індывідуальным тэмпе).

На ўзроўні арганізацыі адукацыйнага працэсу:

- 1) пераход да праектнага навучання і мадэлі майстэрняў на ўроках (навучальных занятках), да феномена-арыентаванага навучання (вывучэння з'яў і праблем замест адаптаваных навуковых ведаў) і да іншых адукацыйных практык, якія адпавядаюць патрабаванням экалогіі вучэбнай дзейнасці і задачам фармавання апераджальных кампетэнцый;
- 2) гейміфікацыя навучання (выкарыстанне ў навучанні гульнявых матываў – жаданне «пабіць» уласны рэкорд, перайсці на новы ўзровень, асвоіць новую ролю, імітаваць сацыяльна значную дзейнасць, напрыклад здымаць фільм, складаць план рашэння праблемы, навучаць іншых, аказваць дапамогу і г. д.);

3) пераход да фармавальнага ацэньвання ([Formative Assessment](#)) навучальных дасягненняў, заснаванага на пастаяннай зваротнай сувязі і якаснай ацэнцы вынікаў навучання ў форме партфоліа, самаацэньвання, эсэ, творчых праектаў, дзе ўлічваецца здольнасць вырашаць нестандартныя задачы і праяўляць універсальныя кампетэнцыі.

На ўзроўні адукацыйнага асяроддзя:

- 1) узмацненне пачуцця датычнасці, прыхільнасці да ўстановы адукацыі, ступені ўсведамлення сябе паўнаважным удзельнікам школьнай супольнасці (шэфства, цыютарства, карпаратыўны дух);
- 2) зніжэнне стрэсагеннасці (антыбулінгавыя праграмы, пакоі псіхалагічнай разгрузкі і г.д.);
- 3) стымуляванне рухальнай актыўнасці на занятках і перапынках (уводзяцца абмежаванні на гаджэты, заахвочваецца свабода перамяшчэння пры засваенні навучальнага матэрыялу і інш.).

У дакуменце падкрэсліваецца, што нягледзячы на высокія тэмпы развіцця і мадэрнізацыі сістэмы адукацыі, за яе межамі застаецца моладзь, якая па розных прычынах (па свайму добраахвотнаму выбару або вымушана) аказваецца выключанай з рынку працы і адукацыі. Згодна з замежнымі даследаваннямі высокая доля такой моладзі з'яўляецца індикатарам цяжкасцяў стыкоўкі сферы адукацыі і рынку працы, а маладыя людзі, якія ўваходзяць у гэтую катэгорыю, складаюць адну з самых уразлівых груп у сучасных грамадствах. Стымуляванне прадстаўнікоў такой моладзі да павышэння кваліфікацыі і перанавучання з'яўляецца актуальнай праблемай на сучасным этапе развіцця сацыяльнай і адукацыйнай сферы.

Фармаванне ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі ў сістэме адукацыі Рэспублікі Беларусь

У адпаведнасці з [Нацыянальнай стратэгіяй устойлівага сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на перыяд да 2030 года](#) плануецца пераход да новай парадыгмы адукацыі, якая азначае вучэнне замест навучання, у аснове якога ляжыць не засваенне гатовых ведаў, а развіццё ў навучэнцаў здольнасцяў, якія даюць магчымасць самастойна засвойваць веды, творча іх перапрацоўваць, ствараць новае, укараняць яго у практыку і несці адказнасць за свае дзеянні. [Канцэпцыяй развіцця сістэмы адукацыі Рэспублікі Беларусь да 2030 года](#) вызначана, што грамадству патрэбны кампетэнтныя асобы, здольныя самастойна прымаць адказныя рашэнні ў сітуацыі выбару, прагназуючы іх магчымыя наступствы, якія ўмеюць выбіраць спосабы супрацоўніцтва, якія характарызуюцца мабільнасцю і дынамізмам.

У канцэпцыі адзначаецца, што фармаванне ўніверсальных (асобасных і метапрадметных) кампетэнцый у дзяцей і моладзі з'яўляецца важнай задачай сістэмы адукацыі Рэспублікі Беларусь, якая замацавана заканадаўча.

Мал. 3. Кампетэнцыі ў дзейных адукацыйных стандартах і навучальных праграмах

Так, дзейныя адукацыйныя стандарты агульнай сярэдняй адукацыі змяшчаюць патрабаванні да вынікаў асваення асноўных адукацыйных праграм. У іх апісваецца, якіх асобасных, метапрадметных і прадметных вынікаў павінны дасягнуць навучэнцы пасля завяршэння навучання і выхавання на кожнай ступені агульнай сярэдняй адукацыі. Да метапрадметных адукацыйных вынікаў, указаных у адукацыйных стандартах, адносяцца, напрыклад, здольнасці ажыццяўляць самастойны пошук рацыянальных спосабаў рашэння практычных задач; крытычна ставіцца да свайго і чужога меркавання, атрыманай інфармацыі; весці дыялог, вырашаць праблемныя сітуацыі; здольнасць да рэфлексіі і самарэгуляцыі. Прыкладам асобасных адукацыйных вынікаў могуць быць здольнасць дэманстраваць устойлівую цікавасць да самастойнай дзейнасці, самаразвіцця, самапазнання; гатоўнасць да працоўнай дзейнасці, бесперапыннай адукацыі і прафесійнага самавызначэння на аснове ведаў і ўліку сваіх магчымасцяў, здольнасцяў і інтарэсаў. Акрамя таго, зафіксаваныя ў агульнай частцы адукацыйных стандартаў адукацыйныя вынікі знайшлі канкрэтызацыю і развіццё ў частцы, якая тычыцца канкрэтных вучэбных прадметаў.

У канцэпцыі адзначаецца, што для рашэння пастаўленых задач былі праведзены фундаментальныя і тэарэтыка-прыкладныя навуковыя даследаванні ў рэчышчы кампетэнтнаснага падыходу (наступныя галіновыя навукова-тэхнічныя праграмы і праекты):

2015-2017: "Якасць адукацыі", вынікі выканання якой дазволілі пачаць паэтапны пераход на новы змест адукацыі, накіраваны на фарміраванне гатоўнасці прымяняць засвоеныя веды і ўменні ў паўсядзённым жыцці;

2018-2020: «Выхаванне праз навучанне», у рамках якой распрацоўваўся інструментар па фарміраванні і дыягностыцы ў навучэнцаў асобасных і метапрадметных кампетэнцый;

2021: «Распрацаваць навукова-метадалагічнае абгрунтаванне і нормы ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці навучэнцаў па вучэбных прадметах устаноў агульнай сярэдняй і спецыяльнай адукацыі ў кантэксце кампетэнтнаснага падыходу»;

2020–2021: «Фармаванне ў навучэнцаў універсальных навыкаў XXI стагоддзя ў сістэме агульнай сярэдняй, прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі Рэспублікі Беларусь» (пры падтрымцы ЮНІСЕФ).

Цяпер у Беларусі выконваецца галіновая навукова-тэхнічная праграма "Навукова-метадычнае забеспячэнне фармавання функцыянальнай граматынасці навучэнцаў у адукацыйным працэсе» (**2021–2025**), накіраваная на забеспячэнне паступальнага пераёмнага развіцця нацыянальнай сістэмы дашкольнай, агульнай сярэдняй адукацыі ў рэчышчы агульных канцэптуальных устаноў, якія адпавядаюць нацыянальным прыярытэтам у вобласці развіцця чалавечага капіталу, краінавым паказчыкам мэт устойлівага развіцця, сучасным тэндэнцыям развіцця адукацыі ў краінах з перадавымі эканомікамі, міжнародным патрабаванням да якасці адукацыі.

Адзначаецца, што рэалізацыя комплексу мер дала станоўчыя вынікі. Разам з тым вынікі міжнародных і нацыянальных даследаванняў якасці адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь сведчаць аб неабходнасці прыняцця дадатковых мер па яе ўдасканаленні (міжнароднае даследаванне [PISA-2018](#), нацыянальны маніторынг узроўню сфарміраванасці ўменняў і якасцяў навучэнцаў, неабходных для жыцця у сучасным грамадстве [2019/2020](#) і [2020/2021](#)). Вынікі апошніх даследаванняў сведчаць, што ў большасці навучэнцаў сфармаваны навыкі здаровага ладу жыцця і бяспечных паводзін, здольнасць усталёўваць кантакты, мець зносіны з рознымі людзьмі, уменне працаваць у камандзе. Разам з тым у навучэнцаў недастаткова сфармаваны здольнасці разумець іншых людзей, кантраляваць свае эмоцыі (эмацыйная рэгуляцыя), творча, рацыянальна і крытычна думаць, знаходзіць нестандартныя рашэнні (мысленне), пераадольваць цяжкасці, граматына планаваць свой час (устойлівае развіццё асобы), весці дыялог ва ўмовах полікультурнага грамадства (камунікацыя і кааперацыя).

У канцэпцыі актуальнасць фарміравання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі Беларусі вызначаецца наступнымі асноўнымі абставінамі (супярэчнасцямі):

- паміж прызнаннем кампетэнтнаснага падыходу вядучым у сістэме адукацыі Рэспублікі Беларусь і нацэленасцю навукова-метадычнага забеспячэння, якое выкарыстоўваецца ў адукацыйным працэсе, пераважна на фармаванні прадметных кампетэнцый навучэнцаў;
- паміж дэклараваннем у адукацыйных стандартах неабходнасці дасягнення навучэнцамі адукацыйных вынікаў, якія носяць практыка-арыентаваны характар і прад'яўляюцца ў дзейнаснай форме, і традыцыйна рэалізуюцца ў адукацыйнай практыцы інфармацыйна-ведавым падыходам;
- паміж сучаснымі патрабаваннямі да прафесійных кампетэнцый педагогічных работнікаў, якія ўключаюць персанальную і прафесійную гатоўнасць да фармавання ўніверсальных кампетэнцый у навучэнцаў, і пераважнай арыентацыяй навучальных праграм вышэйшай і дадатковай адукацыі педагогічных работнікаў на авалоданне прыватнымі прадметнымі метадыкамі;
- паміж сістэмай ацэнкі адукацыйных вынікаў, арыентаванай пераважна на дыягностыку прадметных кампетэнцый, і неабходнасцю вымярэння ў сістэме ацэнкі асобасных і метапрадметных кампетэнцый навучэнцаў;
- паміж традыцыйнай арганізацыяй адукацыйнага працэсу, характэрнай для класна-ўрочнай сістэмы, і патрэбай у інавацыйным адукацыйным асяроддзі, якое забяспечвае фармаванне ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі.

Мэта, задачы, падыходы і прынцыпы фарміравання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і студэнтаў, моладзі

У канцэпцыі адзначаецца, што для дасягнення яе мэты і рашэння задач па фармаванні ў дзяцей і моладзі ўніверсальных кампетэнцый новую актуальнасць набывае шэраг навуковых падыходаў у іх несупярэчным узаемадзеянні:

- Кампетэнтнасны падыход з'яўляецца вядучым пры вызначэнні метадалогіі фармавання ўніверсальных кампетэнцый і заключаецца ў арыентацыі зместу адукацыі на дасягненне вынікаў (кампетэнцый); арганізацыі працэсу навучання як практычнай дзейнасці навучэнца; разглядзе вынікаў навучання як сукупнасці пэўных ведаў, навыкаў, каштоўнасна сэнсавых устаноў і персанальных характарыстык.
- Аксіялагічны падыход вызначае агульныя адносіны да адукацыі як да аднаго з ключавых элементаў у сістэме каштоўнасцяў чалавека, грамадства, дзяржавы.
- Асобна-арыентаваны падыход рэалізуецца не толькі праз арганізацыю адукацыйнага працэсу, які ўлічвае запатрабаванні чалавека, яго матывы, мэты,

інтарэсы, устаноўкі, патрэбнасці, запыты, але і праз актыўную пазіцыю навучэнца ў працэсе самапазнання, самаразвіцця, самарэалізацыі.

- Асяродкавы падыход прадугледжвае арганізацыю спрыяльнага навучальнага асяроддзя як умовы і сродку вучэбнай дзейнасці, фармавання якасцяў і развіцця навучэнца.

Асаблівасці фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі на розных узроўнях адукацыі

Асобная глава канцэпцыі прысвечана працэсу фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі на розных ступенях і ўзроўнях адукацыі, які ўлічвае узроставыя асаблівасці навучэнцаў. Прыярытэтныя задачы па фармаванні ўніверсальных кампетэнцый сфармуляваны з улікам асаблівасцей развіцця дашкольнікаў, навучэнцаў малодшага школьнага ўзросту, падлеткаў, студэнцкай моладзі.

Умовы і механізмы фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі, мэтавыя паказчыкі і чаканыя вынікі рэалізацыі канцэпцыі

(гл. табл. 2)

Мэтавыя паказчыкі і чаканыя вынікі рэалізацыі канцэпцыі адпавядаюць умовам і механізмам фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі. Мяркуюцца, што ацэнка дасягнення мэты і рашэння задач канцэпцыі будзе рабіцца па шасці мэтавых паказчыках і адпаведных ім групам чаканых вынікаў. Пераарыентацыя сістэмы адукацыі на фармаванне ў дзяцей і моладзі ўніверсальных кампетэнцый, адлюстраваных у нацыянальнай рамцы, патрабуе комплекснай рэалізацыі ў наступных кірунках:

Таб. 2. Умовы, механізмы і планаваныя вынікі рэалізацыі канцэпцыі

Умовы	Механізмы	Чаканыя вынікі
<p>1. Удасканаленне нарматыўнага прававога забеспячэння адукацыйнага працэсу ў кантэксце фармавання ўніверсальных кампетэнцый</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● абнаўленне адукацыйных стандартаў у частцы вызначэння патрабаванняў да адукацыйных вынікаў, якія адлюстроўваюць сфармаванасць універсальных кампетэнцый; ● абнаўленне навучальных праграм у частцы вызначэння зместу адукацыі, які забяспечвае фармаванне ўніверсальных кампетэнцый. 	<ul style="list-style-type: none"> ● дыферэнцыраваны па ўзроўнях і ступенях адукацыі комплекс адукацыйных стандартаў, які ўключае адукацыйныя вынікі ў частцы сфармаванасці ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі; ● навучальныя праграмы, якія ўключаюць змест адукацыі, накіраваны на фармаванне ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі.

<p>2. Распрацоўка навукова-метадычнага забеспячэння працэсу фармавання ўніверсальных кампетэнцый</p>	<ul style="list-style-type: none"> • абнаўленне зместу адукацыйных праграм асноўнай і дадатковай адукацыі ў кантэксце фармавання ўніверсальных кампетэнцый; • пашырэнне сферы прымянення модульнага структуравання зместу адукацыі, які забяспечвае фармаванне і развіццё ўніверсальных кампетэнцый навучэнцаў; • распрацоўка і ўкараненне інавацыйных метадык і тэхналогій фармавання ўніверсальных кампетэнцый ва ўмовах навучальнага асяроддзя і ў паўсядзённай дзейнасці; • распрацоўка новага пакалення вучэбна-метадычных комплексаў (уключаючы электронныя) у кантэксце фармавання ўніверсальных кампетэнцый; • распрацоўка метадычных рэкамендацый для педагогічных работнікаў па фармаванні ў дзяцей і моладзі ўніверсальных кампетэнцый. 	<ul style="list-style-type: none"> • фундаментальныя і прыкладныя навуковыя даследаванні, скіраваныя на вывучэнне асаблівасцяў фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі і распрацоўку адпаведных метадык і навукова-метадычнага забеспячэння; • вучэбна-метадычныя комплексы, якія ўключаюць лічбавыя адукацыйныя рэсурсы, па фармаванні ў вучняў устаноў дашкольнай, агульнай сярэдняй і спецыяльнай адукацыі функцыянальнай пісьменнасці ў праектнай і даследчай дзейнасці; • метадычныя рэкамендацыі для педагогічных работнікаў па фармаванні ў дзяцей і моладзі ўніверсальных кампетэнцый на аснове кампетэнтнаснага, сістэмна-дзейнаснага, міждысцыплінарнага і модульнага падыходаў, камунікатыўных тэхналогій, педагогікі супрацоўніцтва і кааператыўнага навучання; • укараненне інавацыйных метадык і тэхналогій фармавання ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі.
--	---	--

<p>3. Фармаванне сістэмы ацэнкі ўніверсальных кампетэнцый навучэнцаў</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● распрацоўка крытэрыяў, паказчыкаў і дыягнастычнага інструментарыя ацэнкі ўзроўню развіцця ўніверсальных кампетэнцый навучэнцаў; ● распрацоўка крытэрыяў, паказчыкаў і дыягнастычнага інструментарыя ацэнкі здольнасці педагагічных работнікаў да фармавання і вымярэння ўніверсальных кампетэнцый у навучэнцаў; ● маніторынг ўзроўню сфармавання ўніверсальных кампетэнцый навучэнцаў на аснове абноўленага інструментарыя. 	<ul style="list-style-type: none"> ● сістэма крытэрыяў, паказчыкаў і дыягнастычнага інструментарыя ацэнкі ўзроўню развіцця ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі; ● крытэрыяльна-узроўневая матрыца ацэньвання сфармавання ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі; ● кантрольна-вымяральныя матэрыялы дыягностыкі/самадыягностыкі ўзроўню сфармавання ўніверсальных кампетэнцый з улікам псіхалага-узроставых асаблівасцяў дзяцей і моладзі; ● методыкі выяўлення адтэрмінаваных сацыякультурных эфектаў (паспяховасць сацыяльнай адаптацыі, прафесійнага самавызначэння, лідарскія пазіцыі, грамадска-палітычная актыўнасць і т.п.) праявы сфарміраваных у дзяцей і моладзі ўніверсальных кампетэнцый; ● поўны цыкл маніторынгу ўзроўню сфармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі з выкарыстаннем абноўленага інструментарыя.
--	---	---

<p>4. Развіццё кадравага патэнцыялу, які забяспечвае фармаванне ўніверсальных кампетэнцый</p>	<ul style="list-style-type: none"> • абнаўленне адукацыйных стандартаў, навучальных планаў і праграм асноўнай і дадатковай адукацыі дарослых у аспекце падрыхтоўкі педагагічных работнікаў да фармавання ўніверсальных кампетэнцый у навучэнцаў; • удасканаленне навучання педагагічных работнікаў фармаванню ў навучэнцаў універсальных кампетэнцый; • удасканаленне сістэмы падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі спецыялістаў па рабоце з моладдзю, лідараў маладзёжных і дзіцячых грамадскіх аб'яднанняў у частцы фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі. 	<ul style="list-style-type: none"> • прафесійная падрыхтоўка педагагічных кадраў да працы ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу, уключаючы фармаванне ўніверсальных кампетэнцый, на аснове абноўленых адукацыйных стандартаў, навучальных планаў і праграм; • паслядоўны ахоп усіх педагагічных работнікаў павышэннем кваліфікацыі ў мэтах рэалізацыі ў адукацыйным працэсе кампетэнтнаснага падыходу, уключаючы фармаванне ўніверсальных кампетэнцый; • новыя адукацыйныя практыкі падрыхтоўкі / павышэння кваліфікацыі педагагічных работнікаў па фарміраванні/удасканаленні іх гатоўнасці да фармавання ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі; • сістэма маніторынгу гатоўнасці педагагічных работнікаў (сфармаванасці прафесійна-асобасных характарыстык у аксіялагічнай, нарматыўнай, практычнай, творчай, рэфлексійна праекціровачнай сферах асобы) да фармавання ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі.
---	---	---

<p>5. Удасканаленне ўзаемадзеяння суб'ектаў адукацыйных адносін у мэтах фармавання ўніверсальных кампетэнцый</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● распрацоўка і рэалізацыя планаў міжведамаснага ўзаемадзеяння па пытаннях развіцця ўніверсальных кампетэнцый; ● камунікацыя з зацікаўленымі бакамі, у тым ліку бацькоў, навучэнцаў, мясцовых супольнасцяў, дзяржавы; ● арганізацыя інфармацыйна-асветніцкіх і адукацыйных мерапрыемстваў для бацькоў, дзяцей, падлеткаў і моладзі, накіраваных на фармаванне ўніверсальных кампетэнцый; ● арганізацыя і ўдзел у міжнародных адукацыйных і даследчых праектах па развіццю ўніверсальных кампетэнцый навучэнцаў. 	<ul style="list-style-type: none"> ● грамадска-педагагічнае супрацоўніцтва, развіццё сеткі сацыяльнага партнёрства і механізмаў канструктыўнага ўзаемадзеяння па сумеснаму фармаванню ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі; ● узгодненасць дзеянняў розных ведамстваў і ўстаноў у развіцці ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі; ● наяўнасць устойлівых форм узаемадзеяння ўсіх зацікаўленых бакоў (навучэнцаў, педагагічных работнікаў, законных прадстаўнікоў навучэнцаў, прадстаўнікоў грамадскасці, дзяржавы) у пытаннях фармавання ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі; ● удзел у міжнародных адукацыйных і даследчых праектах па развіццю ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі.
--	--	--

<p>6. Удасканаленне арганізацыйнага і матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння фармавання ўніверсальных кампетэнцый</p>	<ul style="list-style-type: none"> • стварэнне сістэмы планавання фармавання ўніверсальных кампетэнцый навучэнцаў на нацыянальным і рэгіянальным узроўнях, узроўні ўстановы адукацыі; • арганізацыя адукацыйнага працэсу з улікам індыўідуальных патрэбаў і магчымасцяў навучэнцаў; • арганізацыя дзейнасна-творчага, матывацыйнага навучальнага асяроддзя, якое спрыяе ўключэнню метадаў і прыёмаў сацыяльна-эмацыйнага навучання ў адукацыйны працэс; • стварэнне лічбавага адукацыйнага асяроддзя для фармавання ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі. 	<ul style="list-style-type: none"> • іерархічна структураваная ўзгодненая сістэма планавання дзейнасці па фармаванні ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі на нацыянальным, рэгіянальным і лакальным (асобная ўстанова адукацыі) узроўнях; • варыятыўнае навучальнае асяроддзе фармавання ўніверсальных кампетэнцый у дзяцей і моладзі, якая дае магчымасць выбару, пабудовы індыўідуальных адукацыйных траекторый і ўзмацнення суб'ектнай пазіцыі дзяцей і моладзі на ўсіх этапах педагагічнага ўзаемадзеяння; • мадэрнізаванае прасторава-прадметнае (мэбля, абсталяванне, тэхнічныя сродкі і т. п.); асяроддзе, якое характарызуецца мабільнасцю, трансфармаванасцю, гнуткасцю для рэалізацыі дзейнасна-творчага характару навучання, розных арганізацыйных форм, метадаў і прыёмаў педагагічнага ўзаемадзеяння; • інструментарна-тэхналагічная абсталяванасць (асноўнае абсталяванне і перыферычныя прылады ІКТ-сектара, лакальныя сеткі, шырокапапалосны / высакахуткасны доступ у інтэрнэт і інш.) для адукацыйнага ўзаемадзеяння па фармаванні ўніверсальных кампетэнцый дзяцей і моладзі.
--	---	--

Для паспяховага фармавання ўніверсальных кампетэнцый важна, каб працэс насіў сістэмны характар: быў выкарыстаны патэнцыял усіх узроўняў і ступеняў адукацыі.

У канцэпцыі прадстаўлены змест кожнай групы ўніверсальных кампетэнцый з улікам узроставых асаблівасцяў і магчымасцяў. У характарыстыках кампетэнцый знаходзяць адлюстраванне асноўныя ўзроставыя "прырашчэнні" (на момант завяршэння пэўнага ўзроставага этапу). Інфармацыя аб «прырашчэннях» прадстаўлена згодна з наступным узроўням / ступенямі адукацыі:

- дашкольная адукацыя (ДА);
- I ступень агульнай сярэдняй адукацыі (АСА);
- II ступень агульнай сярэдняй адукацыі (АСА);
- III ступень агульнай сярэдняй адукацыі (АСА);
- прафесійна-тэхнічная і сярэдняя спецыяльная адукацыя (ПТА і ССА);
- вышэйшая адукацыя (ВА).

Узроставыя «прырашчэнні», якія адносяцца да дадатковай адукацыі дзяцей і моладзі, карэлююць з характарыстыкамі ўніверсальных кампетэнцый на адпаведных узроўнях і ступенях адукацыі.

Таксама ў канцэпцыі паказана праекцыя ўніверсальных кампетэнцый на мэты-вынікі дадатковай адукацыі педагогічных работнікаў. Апісанне кожнай групы кампетэнцый мае бінарны характар. З аднаго боку, адзначаюцца асноўныя прыметы праявы кампетэнцый у асобасным плане педагога; з другога боку – у праекцыі на прафесійную дзейнасць.